

Họa sĩ Victor Tardieu người tạo cầu nối cho Mỹ thuật Việt Nam hiện đại giao lưu với thế giới

Trường Mỹ thuật Đông Dương được thành lập vào năm 1925 với vị hiệu trưởng đầu tiên là họa sĩ Victor Tardieu người Pháp. Bằng sự tận tụy, khả năng tổ chức, lòng nhân đạo và tâm hồn nghệ sĩ cũng như cố gắng không mệt mỏi cho sự nghiệp đào tạo các nghệ sĩ, kiến trúc sư học trong trường Mỹ thuật Đông Dương, Victor Tardieu cùng các đồng sự người Pháp yêu nghề của mình đã đào tạo lên nhiều thế hệ họa sĩ tài năng, hạt nhân của Mỹ thuật Việt Nam hiện đại. Bài viết đề cập đến sự đóng góp quý giá của họa sĩ Victor Tardieu cho nền Mỹ thuật Việt Nam hiện đại.

Tượng Họa sĩ Victor Tardieu (1870-1937)

Tác giả: Vũ Cao Đàm, Đồng, 1927

Sau hiệp ước Patenotre 1884, thực dân Pháp sớm bộ hoàn thành cuộc xâm lược Việt Nam. Liên bang Đông Dương (Union Indochinoise) thành lập vào ngày 17-10-1887 thiết lập sự cai trị trên toàn bộ bán đảo Đông Dương và bước đầu tiên khai thác thuộc địa. Ở Việt Nam, một

cơ cấu xã hội mới dần hình thành và phát triển trong bối cảnh văn hoá thuộc địa phức tạp nửa thực dân, nửa phong kiến lạc hậu, nhiều biến động bởi các phong trào đấu tranh giành độc lập liên tiếp diễn ra. Xã hội bắt đầu phân hoá mạnh, hình thành thêm các giai cấp như công nhân, tư sản, tiểu tư sản thành thị.

Các đô thị kiểu phương Tây hình thành với các ngành nghề mới xuất hiện như thông ngôn, ký giả, thợ cơ khí, thợ in... đã tạo ra những giai cấp mới, tầng lớp thị dân, trí thức "Tây học" kiểu mới. Sự phân hoá tinh thần cũng diễn ra ưu thế nghiêng về phía Tân học cùng du nhập nhiều luồng tư tưởng, văn hoá, tri thức mới vào đời sống tinh thần của xã hội Việt Nam.

Vào những năm cuối thế kỷ XIX, đầu thế kỷ XX, một số trường, hội, tổ chức nghiên cứu do người Pháp lập ra đã tiến hành nghiên cứu tìm hiểu văn hoá Việt Nam. Từ những kết quả thu được đã kích lệ tinh thần tự tôn văn hoá, dân tộc của người dân thuộc địa đồng thời tạo ra sự giao lưu tiếp xúc văn hoá hiệu quả qua các nhà khoa học, nghệ sĩ người Pháp có thiện cảm với Đông Dương trong đó có họa sĩ Gaston Rouillet, thông tin viên của báo Le Monde Illustré.

Năm 1893, Hội Họa sĩ có xu hướng phương Đông (Société Des Peintres Orientalistes) thành lập với mục đích tìm hiểu nền văn hóa và nghệ thuật phương Đông. Năm 1908, thành lập Hội nghệ sĩ thuộc địa Pháp (Société Coloniale Des Artistes Francais), dưới sự bảo trợ của Nha học chính Đông Pháp, Bộ Thuộc địa và Bộ Nội vụ. Hội nghệ sĩ thuộc địa Pháp ngoài việc trao học bổng du lịch còn đề xướng nhiều giải thưởng cho người đoạt giải để tham quan, tìm hiểu văn hoá tại các nước thuộc địa, trong đó có giải thưởng Đông Dương (Prix de l'Indochine) được Toàn quyền Antony Wladislas Klobukowski ban nghị định năm 1910.

Đầu thế kỷ XX, Pháp thành lập một loạt trường đại học và kỹ nghệ nhằm mục đích khai hoá, trong đó có cả mục đích làm lợi cho mẫu quốc: năm 1901 thành lập trường Đại học Đông Dương tại Hà Nội, mở trường Mỹ nghệ bản xứ Thủ Dầu Một (còn gọi là Mỹ nghệ Bình Dương); năm 1903 mở trường Mỹ nghệ và Kỹ nghệ Biên Hoà; năm 1913 mở trường Mỹ nghệ bản xứ Gia Định (còn gọi trường Vệ Gia Định); năm 1918 lập trường Canh nông kỹ nghệ tại Hà Nội; năm 1920 lập trường Nghệ thuật thực hành..., nhưng chưa có trường chuyên về mỹ thuật.

Năm 1902, Pháp thành lập Viện Viễn Đông của người Pháp tại Hà Nội, thường gọi Viện Viễn Đông Bắc Cổ (Ecole Francaise d' Extrême Orient, EFEO), ra tạp chí BEFEO, lập chương trình nghiên cứu về văn hoá nghệ thuật cổ Đông Dương. Văn minh phương Tây cùng với những luồng tư tưởng và văn hoá nghệ thuật mới lạ, hấp dẫn, đã thu hút thế hệ trẻ Việt Nam đang khao khát thay đổi trước sự bảo thủ của xã hội Nho giáo phong kiến trì trệ.

Trường Mỹ thuật Đông Dương (mà sau này nhiều người quen gọi là trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương), thành lập tại Hà Nội năm 1925 trong một bối cảnh lịch sử xã hội như vậy. Trước khi có trường Mỹ thuật Đông Dương, đã có một số người Việt tự học hội họa, điêu khắc hoặc theo học ở các trường mỹ nghệ do Pháp mở trong nước, trưng bày tranh sơn dầu, tượng tại các triển lãm đầu tiên như Nam Sơn (Nguyễn Văn Thọ), Thang Trần Phếnh, Nguyễn Đức Thực... Ngoài ra, còn có Lê Văn Miến¹, người Việt Nam đầu tiên có học về tranh sơn dầu bài bản ở Paris, hay Huỳnh Đình Tự học trường trang trí và một số người khác cũng học mỹ thuật bên Pháp.

Nghệ thuật hiện đại Việt Nam được nhiều nhà lịch sử mỹ thuật tính từ khi mở trường Mỹ thuật Đông Dương (1925), là nơi đào tạo mỹ thuật theo chương trình đại học của Pháp cho sinh viên từ nhiều địa phương Việt Nam và Lào, Miên về nhập học, đưa vào Việt Nam những bài học nghệ thuật đầu tiên theo truyền thống phương Tây. Cũng từ đây xuất hiện danh xưng họa sĩ, nhà điêu khắc sáng tác tự do, ghi danh trên tác phẩm nghệ thuật của mình, và cùng kết thúc thời kỳ sáng tác phần lớn là khuyết danh trước đây của nghệ thuật cổ truyền.

Sự ra đời của trường Mỹ thuật Đông Dương cũng như việc tổ chức các hoạt động văn hoá, đấu xảo chủ yếu nhằm mục đích tuyên truyền cho văn hoá - văn minh mẫu quốc, giúp

Pháp tìm hiểu và khai thác khả năng của thuộc địa, đồng thời xoa dịu, dụ dỗ quần chúng trước chính sách cai trị, nô dịch, tạo ra bầu không khí ổn định có lợi cho việc đầu tư, gọi vốn vào Đông Dương.

Ngày 27 - 10 - 1924, Toàn quyền Đông Dương V. Merlin ký nghị định thành lập trường Mỹ thuật Đông Dương tại Hà Nội, họa sĩ Victor Tardieu (1870-1937) được bổ nhiệm làm giám đốc đầu tiên. Trong đơn xin mở trường V. Tardieu có câu “kích động việc đào tạo nghệ sĩ bản xứ dưới ảnh hưởng của những phương pháp và tư tưởng Pháp”. Tuy nhiên, Victor Tardieu, vị hiệu trưởng đầu tiên chẳng những có công vận động thành lập trường mà trong thời gian tại vị từ 1925 - 1937, ông đã cố gắng bảo vệ sự tồn tại của trường với chương trình và phương hướng đào tạo các “nghệ sĩ thuần túy”. Một chủ trương, có thể nói là tiến bộ, khác với tư tưởng nô dịch thực dân lúc bấy giờ. Với sự ra đời và hoạt động của trường Mỹ thuật Đông Dương, Việt Nam có một trung tâm đào tạo các nghệ sĩ tạo hình, chuyên môn hội họa, điêu khắc, kiến trúc chính quy, bài bản theo chương trình chung của và phương pháp đào tạo khoa học của các trường Mỹ thuật Pháp. Bên cạnh các bài học về hình họa, luật viễn cận, giải phẫu, bố cục, màu sắc... có kết hợp tìm hiểu nghệ thuật Trung Quốc, Nhật Bản và nghệ thuật cổ truyền Việt Nam.

Tháng 11 - 1925, trường Mỹ thuật Đông Dương khai giảng khoá đầu (1925 - 1930) với 10 sinh viên. Sau một thời gian tồn tại, từ 1925 - 1945, trường Mỹ thuật Đông Dương đã tổ chức được 18 khoá học, đào tạo khoảng gần 150 sinh viên các ngành, có trình độ nghề nghiệp vững, bài bản. Các họa sĩ Việt Nam đã nhanh chóng làm quen với kỹ thuật sơn dầu, là chất liệu mới du nhập của phương Tây, và khoa học tạo hình chính xác, duy lý theo tiêu chuẩn hàn lâm, truyền thống châu Âu, đồng thời trở về tìm hiểu tinh hoa nghệ thuật truyền thống phương Đông, hướng đến cái đẹp nghệ thuật vị nghệ thuật.

Trên con đường trở về với mỹ cảm dân tộc, việc phát hiện ra kỹ thuật sơn mài và đưa sơn mài, cũng như chất liệu lụa trở thành chất liệu hội họa độc đáo, mang bản sắc dân tộc, chính là thành tựu từ quá trình tìm tòi, học tập của các sinh viên trường Mỹ thuật Đông Dương với sự khích lệ, hướng dẫn của các thầy Victor Tardieu và Joseph Inguimberty (1896-1971).

Nhà trường Mỹ thuật Đông Dương còn đóng vai trò quan trọng trong việc tổ chức và bảo trợ các triển lãm mỹ thuật, góp phần mở rộng hoạt động mỹ thuật hiện đại ra khắp cả nước. Đặc biệt, từ khi Hội An Nam khuyến khích Mỹ thuật và Kỹ nghệ (La Société Annamite d'encouragement à l'Art et à l'Industrie) (SADEAI) trụ sở đặt tại trường Mỹ thuật Đông Dương, ra đời tháng 5 - 1934, do Victor Tardieu làm hội trưởng. Hội đã tổ chức được nhiều triển lãm quan trọng vào các năm 1935, 1936, 1937, 1939. SADEAI được coi là tổ chức nghệ nghiệp mỹ thuật đầu tiên ở nước ta. Rất tiếc, triển lãm cuối cùng của SADEAI kết thúc vào năm 1939. Tháng 11 - 1944, triển lãm lần cuối cùng của trường Mỹ thuật Đông Dương.

Các họa sĩ Mỹ thuật Đông Dương thực chất đã định hình nên một phong cách (hay là một bút pháp) chung dễ nhận biết gần như xuyên suốt ở nhiều thế hệ sinh viên của trường. Phong cách chung đó là sự kết hợp giữa bút pháp Hiện thực với bút pháp Ấn tượng Pháp, như một cách mạng giác ngộ thẩm mỹ, nằm trong phong trào văn nghệ mới những năm 30 - 40 ở Hà Nội, ảnh hưởng ít nhiều văn thơ lãng mạn Tự lực Văn đoàn, các họa sĩ Mỹ thuật Đông Dương có chung một cách nhìn duy mỹ, mơ mộng, trong sáng, thoát ly thực tại, thể hiện nhu cầu thẩm mỹ của một tầng lớp bình dân mới trong xã hội, tạo ra một thời đại thẩm mỹ mới, tác động tương hỗ đến trang phục và thị hiếu của xã hội đương thời, và một số tác phẩm của họ trở thành chuẩn mực “cổ điển” trong mỹ thuật Việt Nam hiện đại. Phong cách Mỹ thuật Đông Dương non trẻ đang manh nha định hình thì bị đứt đoạn, tàn phai do xảy ra những biến động của thời cuộc, xã hội. Tuy nhiên, ảnh hưởng nghệ thuật của trường Mỹ thuật Đông Dương còn dai dẳng, day dứt đến tận bây giờ tới phương pháp đào tạo ở các trường đại học mỹ thuật và mỹ cảm hiện tại của người Việt Nam.

Việc tiếp nhận mạnh mẽ các trào lưu, xu hướng văn hóa phương Tây từ nửa cuối thế kỷ XIX đầu thế kỷ XX đã đem lại cho giới trí thức tiểu tư sản và quần chúng những nhận

thức về dân chủ, tự do, quyền tự quyết dân tộc. Các cuộc vận động về cải cách, chấn hưng dân trí, dân khí, dân sinh ngấm ngấm nhưng bền bỉ diễn ra, trong đó báo chí, văn học và các họa sĩ đóng vai trò quan trọng. Người Pháp có lẽ không ngờ rằng chính một tầng lớp trí thức, tiểu tư sản mới hình thành, thừa hưởng nền giáo dục Cựu học, Tây học, học hỏi văn minh phương Tây nhiều nhất để sau này tự ý thức được mình, đứng lên lãnh đạo phát cờ độc lập tự chủ. "Áp bức đến từ nước Pháp, và tư tưởng giải phóng cũng đến từ đó". (Nguyễn An Ninh).

Đánh giá về vai trò quan trọng của trường Mỹ thuật Đông Dương trong sự phát triển của Văn hóa Nghệ thuật Việt Nam thế kỷ XX, không thể không nhắc đến công lao của vị hiệu trưởng đầu tiên, họa sĩ Victor Tardieu. Từ một nghệ sĩ tài năng vị cơ duyên lịch sử sang Việt Nam, bỏ ra nhiều công sức và tâm huyết để xây dựng trường Mỹ thuật Đông Dương trong trọng trách hiệu trưởng, Victor Tardieu đã trở thành người đầu tiên tạo dựng, đặt cầu nối giao lưu bền chặt giữa mỹ thuật Việt Nam hiện đại với mỹ thuật phương Tây thông qua sáng tác của các thế hệ sinh viên của mình. Tâm hồn nghệ sĩ, nhân cách nhà giáo tận tụy và sự nhân hậu, đồng cảm yêu quý Việt Nam của vị Hiệu trưởng - họa sĩ Victor Tardieu được các thế hệ sinh viên trường Mỹ thuật Đông Dương rất trân trọng, họ từng trìu mến gọi tên ông rất dân dã, thân mật kiểu Việt Nam là "Cụ Tạc". Chỉ những quan hệ thân thiết như người trong một nhà, và quý mến mới có cách xưng hô như vậy.

Họa sĩ Tô Ngọc Vân từng nói: "Nếu không có trường Cao đẳng Mỹ thuật Đông Dương thì chúng ta sẽ lạc vào tà đạo hết...", họa sĩ Trần Văn Cẩn nhận xét: "Có thể nói, nếu không có vai trò của Victor Tardieu thì hội họa Việt Nam đi theo con đường khác...". Thiết nghĩ, cuộc đời sống có ý nghĩa của một con người không gì đáng quý hơn bằng những gì mà người đó để lại, vẫn tiếp tục được các thế hệ sau trân trọng, lưu truyền.

Vũ Hoài Anh

Chú thích:

1. Họa sĩ Lê Văn Miến (Lê Huy Miến) (1874 - 1943), là người Việt Nam đầu tiên học vẽ sơn dầu ở Paris, Pháp. Trong thời gian ở Paris, Lê Văn Miến đã học trường Thuộc địa và theo học hội họa tại xưởng vẽ của GS Jean - Léon Gérôme trường Cao đẳng Quốc gia Mỹ thuật Paris (ENSBA). Về nước năm 1895, Lê Văn Miến từng phụ trách vẽ minh họa cho nhà in Schneider tại Hà Nội. Hiện nay, di sản nghệ thuật của họa sĩ Lê Văn Miến còn lại không nhiều, được biết đến với 7 tác phẩm công bố trong Tọa Đàm "Giới thiệu nghiên cứu, phát hiện mới về cuộc đời và tác phẩm của họa sĩ Lê Văn Miến" do Trường ĐHNT VN - Viện Mỹ thuật tổ chức năm 2013. Tại tọa đàm, TS Vật lý, họa sĩ Nguyễn Đình Dũng đã cung cấp những thông tin được khai thác từ tư liệu lưu trữ của trường Cao đẳng Quốc gia Mỹ thuật Paris và lưu trữ quốc gia Pháp do TS Emmanuel Schwartz, giám đốc lưu trữ, trưởng bảo tồn di sản và curator nghiên cứu của trường Mỹ thuật Paris cung cấp. Bước đầu cho thấy, "... còn có hai người Annam học tại xưởng của trường là Nguyễn Trang Thúc, được nhận vào xưởng của Jean-Léon Gérôme ngày 20.10.1892, và Nguyễn Hô, được nhận vào xưởng của điêu khắc gia Joseph Carlier ngày 17.10.1893... Số học sinh Việt Nam học tại trường Mỹ thuật Paris tăng vọt vào thế kỷ XX. Chỉ riêng họ Nguyễn, trong 30 năm đầu thế kỷ XX (1900 - 1930), đã có ba người là Nguyễn Văn Thọ (tức họa sĩ Nam Sơn) học trong xưởng của Jean - Paul Laurens, Nguyễn Giang (con trai cụ Nguyễn Văn Vĩnh) học trong xưởng của Ernest Laurent, và Nguyễn Gia Linh học trong xưởng của André (từ ngày 28.11.1929)..."

2. Victor Tardieu (sinh 1870 tại Lyon- mất 1937 tại Hà Nội), hiệu trưởng đầu tiên trường Mỹ thuật Đông Dương (1925 - 1937). Victor Tardieu được nhận vào xưởng của GS Jean - Léon Gérôme ngày 21 - 10 - 1890, một ngày sau Lê Văn Miến. Victor Tardieu học chính thức trường Cao đẳng Mỹ thuật Paris từ 1891 -1894, học trò của Léon Bonnat. Họa sĩ Victor Tardieu khá có tên tuổi ở Pháp, ông tham dự nhiều triển lãm Salon de Paris, được một số giải thưởng mỹ thuật. Một số tác phẩm sơn dầu được lưu giữ tại bảo tàng Lyon; bảo tàng Rennes, bảo tàng Quân đội Paris. Năm 1920 Tardieu được giải thưởng Đông Dương, sang Việt Nam để nghiên cứu, sáng tác trong vòng một năm. Thời gian ở Việt Nam, họa sĩ có vẽ cho Viện Đại học Đông Dương một tác phẩm cỡ lớn, diện tích 77m². Mất 6 năm hoàn thành, tranh diễn tả 200 nhân vật đủ các thành phần xã hội trong xã hội từ chính giới đến thường dân, người Pháp lẫn người bản xứ, phản ánh

nhieu mặt về đời sống sinh hoạt, phong tục của Việt Nam thời bấy giờ. Giai đoạn 1928 - 1930, Victor Tardieu đã mua những tuyển tập tranh Trung Quốc và lụa Vân Nam về, khuyến khích họa sĩ Nguyễn Phan Chánh thử nghiệm lối vẽ lụa mới, từ đó hình thành nên nghệ thuật tranh lụa Việt Nam hiện đại rất riêng biệt. Năm 1932, dưới sự ủng hộ của Victor Tardieu và Joseph Inguimberty, xưởng tranh sơn mài được thành lập tại trường Mỹ thuật Đông Dương, dần dần hình thành nghệ thuật tạo hình sơn mài đặc sắc trong MTVN hiện đại.

Jean Tardieu (1903 - 1995), là nhà văn nổi tiếng của nước Pháp, con trai duy nhất của Victor Tardieu. Ông đã sống tại Hà Nội cùng cha mình từ năm 1929 - 1931. Thư Hà Nội là tác phẩm của Jean Tardieu viết về các cuộc trao đổi giữa nhà văn và cha ông, họa sĩ Victor Tardieu đã được Nxb Phụ nữ xuất bản một phần vào năm 2000 và tái bản, bổ sung năm 2006.

3. Dẫn theo: Quang Phòng - Quang Việt (2000), Mỹ thuật thủ đô Hà Nội thế kỷ 20, Nxb Mỹ thuật, Hà Nội, tr 57.

4. Dẫn theo: Quang Phòng - Quang Việt (2000), Mỹ thuật thủ đô Hà Nội thế kỷ 20, Nxb Mỹ thuật, Hà Nội, tr 59.

Tài liệu tham khảo:

1. Nguyễn Lương Tiểu Bạch (Chủ biên)(2005), *Mỹ thuật Việt Nam hiện đại Trường ĐHMT Hà Nội - Viện Mỹ thuật*.

2. Thái Bá Vân (1995), *Tiếp xúc với nghệ thuật*. Viện Mỹ thuật.

3. Nguyễn Anh Thu, *Hành trình trở về của một bức tranh*, Nguồn

<http://100years.vnu.edu.vn/BTDHOGHN/Vietnamese/C1787/2006/06/N7447/>

4. Nguyễn Đình Đáng, *Lê Văn Miến - Antonello da Messina của Việt Nam?* Nguồn

<https://nguyendinh dang.wordpress.com/2014/11/03/slides-le-van-mien-antonello-de-messina-cu-a-viet-nam/>

5. Ngô Kim Khôi, *Triển lãm tranh Việt Nam thời Đông Dương tại Pháp*. Nguồn

<http://thethaovanhoa.vn/van-hoa-giai-tri/trien-lam-tranh-viet-nam-thoi-dong-duong-tai-phap-n20120921162729650.htm>

ARTIST VICTOR TARDIEU, THE ONE WHO BUILT A BRIDGE BETWEEN MODERN VIETNAMESE ARTS AND WORLD ARTS

Abstract: The Indochina College of Fine Arts was founded in 1925. Its first principal was French artist Victor Tardieu. With his commitment, organizational skills, humanity, artistic soul, and tireless contribution to the training of artists and architects at the college, Victor Tardieu and his devoted French colleagues trained generations of talented artists who formed the core of modern Vietnamese painting. The article summarizes his precious contribution to modern Vietnamese painting.

Keywords: Indochina College of Fine Arts, modern Vietnamese painting, artist Victor Tardieu, silk paintings, Vietnamese lacquered paintings.